

Бранко С. Ристић

Универзитет у Приштини – Косовска Митровица

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

САН И ПОЕТИКА ДИЈАБОЛИЗМА У ПРОЗИ ЗА ДЕЦУ ТИОДОРА РОСИЋА

Апстракт: У раду ће бити речи о присуству сна у прози за децу Тиодора Росића и поетици дијабололизма. Место које је сну одређено у уметничком тексту није произвољно, случајно и безначајно. Применом аналитичко-синтетичког поступка, разматра се план прозног текста и открива слика коју он носи и могућност њеног присуства у метатексту. Циљ рада је да се истакне да је писац оригиналан, непоновљив у трагању за анализом сна и поетиком дијабололизма откривајући усамљеност хероја, што у овом случају истиче сву вредност и лепоту ове прозе. Истражује се специфично устројство поетике, фантазија, уметничко време и простор. Задатак: Дефинисати појам сна, поетику дијабололизма, хронотоп, значај фантазије и уметничко време. Рад има и практичну вредност прихватања прозе за децу Тиодора Росића.

Кључне речи: сан, поетика дијабололизма, фантазија, уметничко време.

На почетку друге половине XX века полажу се темељи једне модерне оријентације српске књижевности за децу, тумачи и гласноговорници постају писци окупљени око Удружења књижевника Србије и великих издавача попут *Просвете*, *Нолита*, *Машице српске*, *Дечјих новина*, часописа *Змај*, касније и *Дейншћива*, од којих започиње тенденција ка европеизирању, ка ширењу естетских хоризоната и усложњавању уметничких структура. У другој половини педесетих година XX века, у времену после Другог светског рата, када се догодила конфронтација између писаца социјализма и писаца савремених схватања, оформљују се авангардне смернице у нашој књижевности за децу. *То истрајалаштво и освежење карактеристични су за целу шесту деценију и њихов носилац је Душан Радовић, коме се придружују Драган Лукић и Милован Данојлић* (Марковић 2007: 63). Испреплетена поетика и прозни покушаји изазивају ново трагање, усавршавања нових поетика, које се разликују и одвајају од старих а изражавају изразе промена у мишљењу и уметничком сазнању модерног човека тих година шесте деценије XX века. Појава великог броја часописа и листова за децу (*Дечје новине*, *Кекец*, *Тик-Так*, *Бурђевак*) и различитих књижевних кругова, који се оформљују око њих, отварају врата српској књижевности за децу, која у себи носи своје специфичности и сопствени модел уметничког саздавања и разраде основе једне модерне поетике друге половине XX века.

Карактеристичне промене у развоју српске књижевности за децу после Другог светског рата са неколико нових узајамних односа објект – субјект, усложњавање уметничких веза и структура, новог типа организације уметничког пространства по принципу уметничке игре, психологизација српске прозе за децу, појачан интерес према предметном свету, итд., неке су од најзначајнијих одредница нових токова наше књижевности за најмлађе. Наравно, све ово напред изречено налаже и коришћење нових модела, средстава, уметности, који реализују означене циљеве на један адекватан начин. Претпостављена и широко употребљавана је и форма сна, која представља велике могућности стваралачке игре с језиком, фигуративношћу, са самом структуром уметничког дела. Посебан интерес у том односу представља поетика дијаболизма, која своје корене има још у народној књижевности, а разрађује се и оформљује у стваралаштву Бранка Ђопића, Десанке Максимовић, Гроздане Олујић, и др. Велики интерес за мистично, необично демонско, патологично, подсвесно открива своју сликовиту умешност у сфери сна, привиђења, халуцинација и успомена, које руше једнодимензионалност радње и улазе у унутрашњи свет хероја, као организовано пространство и време чисто субјективних личности и карактера. Значајну улогу таквих токова и таквог манира коришћења сна срећемо и у дијаболичким причама за децу Тиодора Росића, представљеним у књигама *Долина јорјована* (1991), *Господар седам брејова* (1996), роман *Бисерни траг* (2005), роман-бајка *Злајна јора* (2006). У стремљењу да раскине с традицијом реалистичне прозе за децу и описном психолошком анализом, да обнови њен садржај и уметничка средства, Росић трага за новим, модерним, највише у разоткривању сложености дечје психологије. Писац улази у интимни свет модерног човека и данашњег детета, разоткрива дечје инстинкте, нагоне, страхове, анализира психичке механизме његовог понашања. За тај циљ, осим успомена унутрашње реке мисли, слуша и тако названог од стране Фројда, *царски њуји ка несазнавању* – сна. Росић показује практично, да стварање сна у уметничком делу исто може да се тумачи као реално, да носи информације о хероју и његовом свету, да организује текст. *Без сумње можемо њврдити, да је сан њрисућан у књижевном делу и да је њејова форма јављања њрејрјела измене. Често често које му је одређено у уметничком њексиу није њроизвољно, случајно и безначајно. Уметнички снови створени од створане аутора, њојчињени су сличном механизму као и исјински, ње су њакође њодложни њумачењу. Они носе, дају неку информацију, коју њреба декодирајти. Њен кључ се крије у ејоси стварања дела, у њринадлежности њрема дајтом књиженом роду или жанру, који неизмењено слажу њтрај на начин на који се искоришћава форма сна* (Ристић 2012: 148–149).

Кроз сан аутор улази у сферу подсазнајног. Његови хероји су мислећи и самоанализирајући, душевно и психички јаки, свесни снаге и умећа, лепи и наочити, врло сналажљиви и истрајни, који живе у реалном свету,

али такође прихватају за могуће и границу изван реалног и уображеног, између сазнајног и подсазнајног, које га разапиње пред питањима самоидентичности и смисао самог бића. Хероји Росићеви – Реља Крилатица, Радослав, Владислав и Урош, синови Стефана Немање, као и они безимени змајеви, принчеви, принцезе, ђаволи..., љуљускају се између успомена сећања на прошлост и ужаса данашњег и надолazeћег. Ови именовани јунаци врло су свесни и оријентисани у времену и простору на коме егзистирају, за разлику од оних других који су врло покретљиви, дезоријентисани у својим злим намерама и неопредељени.

Противуречив и дисхармоничан није само унутрашњи свет хероја, већ и онај изван њих. И тај свет је исто покидан, начет и деформисан животом, сталном борбом са непријатељем и злим силама, ужасом, али борбом за љубав, правду, борбом против смрти, борбом за животом. Тачка пресека између те реалности и индивидуалног психолошког покушаја одиграва се кроз сан, виђење халуцинација. Оне увек указују на ауторово улажење у поље психоанализе, то јест на трагање и анализу дубина несазнајних слојева душевног живота, који мотивишу понашање и држање хероја. У више случајева недостају јасни маркери где тачно започиње и завршава говор за сазнајно траженим ефектом Росићевог раздвајања, колебања самог текста на стваралачку игру и изазов према читаоцу. У исто време опредељивање за тачну границу између виђења и реалности није неопходно, писац у свим својим текстовима истиче основно психолошко пространство, које стваралачки транспонује у унутрашњи глас хероја, независно од тога да ли је он под контролом будног и реалног света сазнања или не. Његови ликови му такође не откривају различите црте између кошмара и стварности, која се по њиховом схватању преплићу у једну хаотичну маглу. Преживљена стварност и суровост живота и интимна мука, замућују реалност са сном. Хероји Росића међутим познају подстицајни, освежавајући здрав сан испуњен и маштовит, пун остварених будућих жеља. Сан ових јунака јесте тежак, пун несвесности, загонетки и тешких задатака, он у себи понекад носи и неспокојство, али је он у истом тренутку и пун маштовитих сновиђења. Визије сна ових јунака везане су за живот, борбу за опстанак, за љубав, њихове визије пуне су доброте и у себи непоколебљиво носе тријумф лепоте и победе добра над злим. Снови Росићевих јунака у себи скицирају дубоко запамћено преживљавање прошлости, слике простора где се радња одвија, а она се увек одвија у прелепој Долини јоргована. Наравно ови снови у себи крију и страхове од будућности и за будућност, ваља на овој земљи у овој Долини истрајати за будућа времена и оставити је потомцима здраву и чисту.

Сан, осим што игра важну улогу при сликању психолошког стања хероја при изграђивању вишеслојности дела, испуњава и функцију знака, који трага за будућношћу и сигнализира на предстојеће мотивско кретање. Слична је ситуација у свим Росићевим причама, његове приче посвећене су

животу српских владара, владара који су у себи водили тежак бој између сила мрака и сила светлости, између добра и зла, између веровања и надања. Тамно, мрачно, стихијно, постају основни покретач човековог понашања и држања, предодређујући изграђивање ликова. Сфера, у којој се појављује непосредно, јесте сан.

У причи за децу Тиодора Росића, први пут у српској књижевности за децу користи се форма ретроспекције сна, нека од виђења његових јунака јесте скица раних дечјих успомена испуњених бригом старијих, игром и несташлудима, којим је испуњено свако детињство. Наравно, овде је неизбежна и слика и лепота природе и митске реке Ибар. На овај начин писац шири уметничко време – укључује прошлост, говори о догађајима, који су одредили развој његових ликова и њихово трајање. Попуњава празна информациона пространства, о којима не говори у тексту у којима немају директно место у мотивском развоју.

Усвојивши и схвативши форму сна као драги манир, Тиодор Росић је разрађује и обогаћује. У старој српској књижевности сан представља тачно одређен моменат који има своје место и ограничену функцију. У српској књижевности друге половине XIX века сан се обично користи као механизам удаљавања од радње, као зона фикционалности. Код Росића форма усложњава своје могућности у смеру једног модерног психолошког реализма. Форма сна се открива као у великим приповедачким врстама, тако и у причама. Њено место у композицији дела је променљиво. Појављује се у почетку, који концентрише основну тему коју писац обрађује. Одређени снови у Росићевим причама преливају се један у други, када имају свој крај и почетак, веза између њих се остварује кроз пролажење на неколико основних тема од сна у сан. Сам текст је изграђен по принципу мозаичне структуре, као обједињавајућа фигура сна и приче. У виђењима његових јунака искрсавају дечје успомене, утисци преживљеног дана, и трагичност логичке везе, али и поред тога сачувано је унутрашње расположење, атмосфера и однос између стварности и снова.

Сан у прози за децу Тиодора Росића, осим што се креће у смеру модерног психолошког реализма, који помера традиционално описивање, богат је и специфичном семантиком. Он као аутор у свом тексту симболизује снагу средњовековне српске државе и место човека у њој. У сликама сна писац даје видове борбе на различитим нивоима и сан је ту закодиран као и пишчев протест против неправде и зла, као и брига за потомство.

Без сумње, на крају можемо констатовати, да је сан присутан у књижевном тексту и да је његова форма јављања претрпела измене. Место које му је дато у књижевном тексту није случајно, произвољно и бесконачно. Уметнички снови, Тиодора Росића, потчињени су сличном механизму као и истински, наравно они су као такви ваљани да се тумаче. Сан код Росића и дијабололизам крије се у самој епоси стварања дела, у припадности према тексту, који неизмењено слаже траг на начин на који се искоришћава

форма сна и његовог сненања, и припремљене од њега сцене. Сан у прози Тиодора Росића служи да прошири уметничко пространство и време. Он директно носи знање хероја, разоткрива га изнутра, залази у сферу његовог интимног иживљавања, у дубоке слојеве његовог душевног живота, као такав, на тај мачин мотивише и његово понашање.

Росићев јунак и он као писац, да закључимо, читаоцу нуде сан као једну нејасну метафору, која одражава лични контекст живота јунака и његово психолошко и биографско искуство. Свет халуцинације, сновиђење започиње да носи нешто више сазнања о хероју, неголи само његово деловање.

Форма сна и дијабололизма, ходом кроз прозни текст Тиодора Росића трпи измене и развој не само функције већ и одношења према реквизитима специфичних техника за реализацију. У Росићевој прози за децу обично се представља форма на индиректно разоткривање сна као прича о њему (ово је коришћено у српској средњовековној прози), прослеђена тумачењем сна кроз будуће догађаје. Основно средство којим се писац користи да истакне сновиђење јесте хришћанска симболика и императивна конструкција као отворена изјава Божје воље, која не подлеже сумњи. У прози Росића појава сна није ограничена никакавим канонима. Присутна је чак и свесна зависност између сна и функције коју сан испуњава. На почетку или средини приче (дела) обично се користи сан-предсказање, знак, који припрема читаоца за оно што ће се догодити у сижејном ходу. Кроз симбиличну, императивну, асоцијативну и алегоричну пројекцију маркирају се контуре будућег догађаја. У таквим случајевима можемо да говоримо о сижејном, тематском паралелизму, поетици дијабололизма између сна и његовог присталице, и припремљене од њега сцене. Наша нова књижевност за децу, као и Росићева проза, открива нам и сан-ретроспекцију. Сан се у овој прози за децу појављује свуда у њеној композицији. Кроз њега се проширује уметничко пространство и време. Росић попуњава прозна информациона поља о хероју, говори о прошлим догађајима, који нису нашли директно место у сижејном развоју, али ради једног или другог циља треба да постану својина читалаца. Обе врсте сна у пишевом тексту испуњавају и улогу ретардације, тј. композициони подухват, који неочекивано прекида догађај и његов ход кроз који се појачава сижејна напетост и привлачи се читалачка пажња на следећу епизоду.

У овој прози интересантан је начин коришћења сна када му писац дозвољава да заузме цело језичко књижевно пространство или га, пак, уоквирује. Дејствујући догађаји се убацују у контекст једног другог догађаја, насталог од сна, који их макар и скривени привидно невероватни, показује такве какви су и какве их види аутор-огољене, али истините. *Наша нова књижевност, ња и књижевност за децу усавршава већ постојну и реализује ња на ирационалне моћности, које предлага сан за стваралачку иру с језиком, са сликовитишћу и са самом струкутуром уметничкој дела* (Ристић 2006: 22).

Росић, путем сна руши једносмерност и слабост уметничког пространства и времена који се већ организује по чисто субјективним личним критеријумима, по логици протицања психолошког пространства која представља унутрашњи глас хероја. Форма сна у његовом тексту диктира композицију, осигурава могућност за слободне асоцијативне прелазе и фрагментарну организацију дела по принципу згушњавања и концентрације уметничког материјала. Сан не утиче само као композициони подухват, као сижејно организациони центар, већ испуњава одређене функције према хероју.

У случајевима када га писац Росић употребљава он се појављује као додатна карактеристика, која следи, и доказује богоизабраност и светост хероја. У овој прози за децу коришћену форму аутор води путем једног модерног психолошког реализма, који замењује описну психолошку анализу. Сан индиректно носи знање хероја, разоткрива их изнутра, залази у сверу његовог интимног иживљавања, у дубоке слојеве његовог душевног живота, као такав на тај начин мотивише и његово понашање. *Сан је једна нејасна мейџора, која одражава личан контекст живојиа сањара и његово психолошко биографско искуство* (Ристић 2006: 23). Светом халуцинације, Росић нам нуди информацију да, сновиђење започиње да носи много више сазнања о његовим херојима, него ли њихово само деловање.

Неизмењени део поетике сна код овог писца чулна је халуцинација, која често користи звучни запис, а исто тако и изразито, снажне ликове, изграђене на основу метафоре, алегорије и симбола, кроз које се апстрактне, скривене мисли и представе преображавају у осетљиво-примамљиве ликове. Са тим својим особинама сан у Росићевој прози за децу, заузима део језичког пространства, условљава једноличност његових модела и условљава његов уметнички свет.

Користећи сан и дијабололизам, аутор кроз њих изграђује један нови свет, различит од емпиричног, у коме се највидније мења репресирано и потиснуто у човеку. Човек сањар, писац, сам узима слободу да игра, да ствара могуће светове, које пројектује његово понашање, емоционална и духовна суштина.

Тиодор Росић, човек, писац, сањар, у себи носи гномски набој за историску причу, сам узима слободу да игра, да ствара могуће светове, које пројектује његово понашање, емоционална и духовна суштина. Његова проза чини живот подношљивијим и детињство лепшим и отвара очи према другима, изнова и истински свет, где тријумфује неограничена слобода пишчеве уобразиље!

ЛИТЕРАТУРА

Марковић 2007: Слободан Ж. Марковић, *Записи о књижевности за децу IV*, Београд: Београдска књига.

- Милинковић 2012: Миомир Милинковић, *Књижевности за децу и младе*, Ужице: Учитељски факултет.
- Петровић 2011: Тихомир Петровић, *Увод у књижевности за децу*, Нови Сад: Змајеве дечије игре.
- Ристић 2012: Бранко С. Ристић, *Тумачење књижевности за децу*, Нови Сад – Лепосавић.
- Ристић 2006: Бранко С. Ристић, *Рецепција књижевности за децу*, Краљево: Либро Компани.
- Todorov 2010: Svetan Todorov, *Uvod u fantastičnu književnost*, Београд: Službeni glasnik.
- Росић 2007: Тиодор Росић, *Долина јорјована*, Београд: СКЗ.
- Росић 2009: Тиодор Росић, *Приче старијег чаробњака*, Београд: Bookland.
- Росић 2005: Тиодор Росић, *Бисерни град*, Београд: Bookland.
- Росић 2006: Тиодор Росић, *Злајна јора*, Београд: Bookland.

Branko S. Ristić
Teacher's college in Prizren – Leposavić
University of Priština – Kosovska Mitrovica

DREAMS AND POETICS OF DIABOLISM IN CHILDREN LITERATURE BY TIODOR ROSIĆ

Summary: This study is about the presence of dreams in literature for children by Tiodor Rosić and the poetics of diabolism. The space, which dreams take in this artistic text, is not random, uncalled for or unimportant. By using analytic-synthetic method, the very text is being analyzed along with the plan of the text and the picture it brings is being revealed, as well as the possibility of it being in metatext. *The goal* of this study is to point out that the writer is original and unique in searching for the analyses of dreams and poetics of diabolism, revealing the loneliness of the protagonist, which in this case points out all of the value and the beauty of this literal piece. The subject of the research is the specific trinity of poetics, fantasy, artistic time and space. *The task:* To define the terms: dreams, the poetics of diabolism, chronotope, the importance of fantasy and artistic time. This study also has the practical value of acceptance of the children's literature of Tiodor Rosić.

Key words: dreams, poetics of diabolism, fantasy, artistic time.